

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და ნეიტრალიტეტი
Democratic Republic of Georgia and Neutrality

გიორგი ზაციკაძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,

ისტორიის დოქტორანტი

Giorgi Batsikadze

Batumi Shota Rustaveli State University,

doctoral candidate in history

DOI: <https://doi.org/10.52340/gmg2023.01.04>

აბსტრაქტი: სამეცნიერო სტატია ეხება საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის და ნეიტრალიტეტის საკითხს. თემა აქტუალურია იმდენად, რამდენადაც სახელმწიფოს საგარეო ორიენტაციის საკითხს ყოველთვის თან ახლავს გამორჩეული საზოგადოებრივი ყურადღება, განსაკუთრებით დამაბულ საერთაშორისო გეო-პოლიტიკურ ვითარებაში, როგორც დღესაა. ნეიტრალიტეტი კი, რატომღაც, საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასთან ასოცირდება. ამდენად, სტატიის მიზანია ჩაუღრმავდეს ამ პრობლემას და გაანალიზოს რამდენად იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ნეიტრალური სახელმწიფო.

სტატიაში განხილულია ცალკეული ისტორიული მოვლენები, რომლებიც შესაძლოა ბადებდეს შეხედულებას პირველი რესპუბლიკის საერთაშორისო ნეიტრალიტეტის შესახებ, ასევე მოვლენები, რომლებიც მოწმობენ საპირისპიროს და გვაძლევენ უაღრესად საყურადღებო ინფორმაციას და მყარ საფუძველს იმის სათქმელად, რომ საქართველოდ დემოკრატიული რესპუბლიკა არ იყო ნეიტრალური სახელმწიფო.

ეს საკითხი ნაკლებადაა შესწავლილი, ვფიქრობთ სტატია კარგ საფუძველს შექმნის ამ მიმართულებით კვლევის გასაფართოებლად და სამსახურს გაუწევს დაინტერესებულ მკვლევარებს.

საკვანძო სიტყვები: პირველი რესპუბლიკა, ნეიტრალიტეტი, პოლიტიკა, ხელშეკრულება

Abstract: The scientific article deals with the Democratic Republic of Georgia and the issue of its neutrality. The topic is relevant to the extent that the question of the foreign orientation of the state is always accompanied by outstanding public attention, especially in the tense international geo-political situation, such as today. Neutrality has been associated with the Democratic Republic of Georgia in Georgia's past for some reason. Thus, the article aims to delve into this problem and analyze to what

extent the Democratic Republic of Georgia was a neutral state.

The article discusses separate historical events that may give rise to the view of the international neutrality of the First Republic. As well as events that testify to the opposite and provide us with highly noteworthy information and a solid basis for saying that the Democratic Republic of Georgia was not a neutral state.

This issue is less studied, we think the article will create a beneficial basis for expanding research in this direction and will serve interested researchers.

Key words: First Republic, neutrality, politics, treaty

შესავალი

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორია და თანამედროვეობა ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია იმ თვალსაზრისით, რომ ბევრი იდენტური პრობლემა მაშინაც და ახლაც გარკვეული სიმწვავით დამდგარა და დადგება დღის წესრიგში. ეს არ არის გასაკვირი, ვინაიდან ქვეყნის ჩამოყალიბების პროცესს თან მუდმივად ახლავს სხვადასხვაგვარი დაბრკოლება, რომელთა გადალახვაც ფეხზე აყენებს ქვეყანას. სამწუხაროდ, ჩამოყალიბების, ასე ვთქვათ, მეორე პროცესი საჭიროზე მეტ ხანს, 1991 წლიდან, პრაქტიკულად დღემდე, გრძელდება. ამასთანავე, საქართველოს გეო-პოლიტიკური კონიუნქტურიდან გამომდინარე, გარკვეული საკითხები ყოველთვის აქტუალურია. ერთ-ერთი ამათგანია ქვეყნის საგარეო ორიენტაციის და საერთაშორისო სტატუსის თემა. საქართველოს მსგავსი პატარა ქვეყნისთვის საერთაშორისო პოლიტიკა, მითუმეტეს რეგიონის სპეციფიკიდან გამომდინარე, უდიდესი პასუხისმგებლობისა და სიფრთხილის სფეროა. ამიტომაცაა საზოგადოებრივი აზრის მღელვარების ამპლიტუდა განსაკუთრებით მაღალი და სენსიტიური ამ თემების ირგვლივ. ნეიტრალიტეტი სწორედ იმ საკითხთაგანია, რომელიც თანამედროვეობაშიც გააქტიურდა და მისი კონტექსტი, რატომღაც, საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასთან ასოცირდება. აქედან გამომდინარე, საჭიროდ მიგვაჩნია ჩავუღრმავდეთ საკითხს და განვმარტოთ იყო თუ არა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ნეიტრალური სახელმწიფო.

ნეიტრალიტეტი და პირველი რესპუბლიკა

უპირველეს ყოვლისა, ხაზი უნდა გაესვას ნეიტრალიტეტის მნიშვნელობას. ნეიტრალიტეტი არ არის შემთხვევითი არასამხედრო არჩევანი, რომელიც შეიძლება მიღებულ იქნას ასევე არანეიტრალური სახელმწიფოს მიერ, ჩვეულებითი და კონვენციური სამართალი განასხვავებს მუდმივ და დროებით, შეიარაღებულ და შეუიარაღებელ, ინდივიდუალურ და კოლექტიურ, აქტიურ და პასიურ ნეიტრალიტეტს. 1856 წლის პარიზის და 1909 ლონდონის

დეკლარაციებთან ერთად, 1907 წლის ჰააგის კონვენცია განსაზღვრავს ნეიტრალური ძალის უფლებებსა და ვალდებულებებს [Papisca, 2017: 396]. ჰააგის V კონვენცია ეხება ნეიტრალური ძალის უფლებებსა და ვალდებულებებს, კერძოდ, ნეიტრალურმა სახელმწიფომ არ უნდა მიაწოდოს არანაირი სამხედრო დახმარება მეომარ მხარეებს, იგულისხმება როგორც შეიარაღება, ასევე ცოცხალი ძალა, არ დაუთმოს მათ ნეიტრალური ტერიტორია, იყოს მიუკერძოებელი მეომარ მხარეებთან მიმართებაში, აქვს უფლება სამხედრო გზით დაიცვას მისი ნეიტრალიტეტის ხელყოფის მცდელობა და ა.შ. სახელმწიფომ შესაძლებელია ნეიტრალიტეტი მიიღოს კონკრეტულ მიმდინარე კონფლიქტთან მიმართებაში ან მუდმივი ნეიტრალიტეტი გამოაცხადოს [Thomas, Duncan, 1999: 366]. ეს უკანასკნელი ნიშნავს სახელმწიფოს, როგორც ნეიტრალური სუბიექტის კონსტიტუციურად დეკლარირებას, რომელიც ოფიციალურად დადგენილ სტატუსს ინარჩუნებს მანამ, სანამ არ დატოვებს ნეიტრალურ მდგომარეობას. იურიდიულთან ერთად, სახელმწიფო შეიძლება იყოს დე-ფაქტო ნეიტრალური, რაც ნიშნავს, არ ჰქონდეს ოფიციალურად გაცხადებული, თუმცა საერთაშორისო პოლიტიკაში პოზიციონირებდეს იმავე პრინციპებით.

რაც შეეხება საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას, იყო თუ არა იგი ნეიტრალური სახელმწიფო, ამისათვის ჩვენ რამდენიმე საკითხს განვიხილავთ.

ტრაპიზონში დაწყებულ საზავო კონფერენციაზე, რომელიც 1918 წლის 11 მაისს ბათუმში განახლდა, გამოიკვეთა ამიერკავკასიის ფედერაციის უეჭველობა. ოსმალეთის მოთხოვნებს ბათუმის, ყარსის, ერევნის გუბერნიის ნაწილის და ახალციხე-ახალქალაქის თაობაზე, აზერბაიჯანის გარდა ვერცერთი რესპუბლიკა ვერ დაეთანხმებოდა. ამათანავე, ქვეყნების მესვეურებს კარგად ესმოდათ ოსმალეთის და მათი ძალების თანაფარდობა, რის გამოც აუცილებელი იყო ძლიერი საერთაშორისო პარტნიორის პოვნა, სომხეთი ინგლისურ, ხოლო საქართველო გერმანულ ორიენტაციაზე დადგა [ბენდიანიშვილი, 2006: 319-320].

1918 წლის 26 მაისს, საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ საქართველოს დამოუკიდებლობა აღდგენილად გამოაცხადა და გამოსცა დამოუკიდებლობის აქტი, რომელშიც განისაზღვრა ქვეყნის სტატუსი, როგორც დემოკრატიული რესპუბლიკა. დაფიქსირებული იყო, რომ საერთაშორისო ომიანობაში საქართველო მუდმივი ნეიტრალური სახელმწიფოა [საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921, 1990: 4]. ერთი შეხედვით თითქოს ყველაფერი ნათელია და ნეიტრალიტეტი ოფიციალურად გაცხადებული. თუმცა, შევხედოთ მომდევნო პრაქტიკას, რომელიც დაგვანახებს საპირისპიროს და დამოუკიდებლობის აქტის ამ ჩანაწერის მიზეზს.

დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე საქართველო გერმანიის მფარველობის ქვეშ გადავიდა. 1918 წლის 28 მაისს ფოთში დაიდო წინასწარი ხელშეკრულება [ავალიშვილი, 1924: 85-88], რომლითაც გერმანიამ ფაქტობრივად ცნო საქართველოს დამოუკიდებლობა. 1918

ივნისში საქართველოში, ხელისუფლების თანხმობითა და მოწვევით, შემოვიდა გერმანული სამხედრო-დიპლომატიური მისია, საჯარისო შენაერთებითა და საბრძოლო აღჭურვილობით, რომლებიც განლაგდნენ საქართველოს ტერიტორიაზე **[ჯანელიძე: 77]**. იმავე წლის ოქტომბრისთვის მზად იყო ახალი ხელშეკრულება ქართულ-გერმანული ურთიერთობების განსამტკიცებლად **[ავალიშვილი: 152-154]**, თუმცა გერმანიის მარცხმა პირველ მსოფლიო ომში ყველაფერი შეცვალა.

პირველ მსოფლიო ომში გერმანიის და მისი მოკავშირეების დამარცხების შემდეგ, მათი კონტროლის ქვეშ არსებულ ტერიტორიას ანტანტის ჯარები იკავებენ. 1918 წლის მიწურულს საქართველოში ინგლისის ჯარები შემოდიან და 1920 წლის ზაფხულამდე რჩებიან. რუსეთში ბოლშევიკების წარმატებების პირდაპირპროპორციულობამ, საქართველოსთვის მზარდ საფრთხეებთან, განაპირობა ის, რომ ამჯერად უკვე პრო-ბრიტანულ ვექტორზე მყოფი ქართველი პოლიტიკოსები ცდილობდნენ ინგლისის ჯარების თუნდაც მცირე ნაწილის საქართველოში დატოვებას, რადგან ყველას კარგად ესმოდა ძლიერი პოლიტიკური პარტნიორის თუ მფარველის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ქვეყნისთვის. საქართველოს მთავრობა მზადყოფნას გამოთქვამდა, ჯარის მცირე ნაწილის დატოვების შემთხვევაში, დიდ ბრიტანეთთან გაეფორმებინა ხელშეკრულება სამხედრო ბაზის გამოყოფის თაობაზე. თუმცა, დიდმა ბრიტანეთმა ეს წინადადება არ მიიღო **[ბენდიანიშვილი, 2006: 333-334]**.

1919 წლიდან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა აქტიურად ეხმარებოდა ჩრდილო კავკასიელ მთიელებს დენიკინელებთან და ბოლშევიკებთან ბრძოლაში, როგორც ფინანსურად, ისე სამხედრო კუთხით. 1919 მარტში საქართველოს მთავრობამ მთიელებს გადასცა ტექნიკა, იმავე წლის აპრილში საკომუნიკაციო სისტემები, ხოლო ზაფხულში ეს მხარდაჭერა კიდევ უფრო შორს წავიდა და ჩრდილოეთ კავკასიაში გაიგზავნა ქართული სამხედრო რაზმი, რომელიც ჩეჩნეთში 1920 წლის თებერვლამდე მოქმედებდა. მთიელების დახმარება არ შეწყვეტილა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის მანძილზე **[ვაჩაგაევი, 2022: 1-10]**.

1920 წლის 7 მაისს გაფორმდა საზავო ხელშეკრულება საქართველოსა და რუსეთს შორის, რის საფუძველზეც რუსეთი აღიარებდა საქართველოს დამოუკიდებლობასა და ტერიტორიულ მთლიანობას. მხარეები პირობას დებდნენ, ურთიერთშორის დაეცვათ სასტიკი ნეიტრალიტეტი, საქართველო იღებდა ვალდებულებას, რომ დაუყოვნებლივ განეიარაღებინა და განედევნა რუსეთის ან მისი ხელისუფლებისადმი მტრულად განწყობილი ძალები, რომელთაც მიზნად ექნებათ რუსეთის, ან მოკავშირე სახელმწიფოთა, მთავრობის ძირს ჩამოგდება. აგრეთვე, სამომავლოდ არ მიეცა მსგავსი ძალებისთვის ქვეყნის ტერიტორიაზე ფუნქციონირების უფლება და ა.შ. **[საქართველოს რესპუბლიკა, N125, 1920: 1-3]**.

მოსკოვის ხელშეკრულების გაფორმებას ორიოდ თვეში საქართველოდან ინგლისის

ჯარების გასვლა დაემთხვა. თუმცა, ამ ორ მოვლენას ერთმანეთთან კავშირი არ აქვს. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ესმოდა რა რუსეთისგან მომავალი საფრთხე, საქართველოს მთავრობა ცდილობდა ბრიტანეთის ჯარების ნაწილის დატოვებას საქართველოში. ბრიტანეთში ამ იდეის მთავარი გამტარებელი და მხარდამჭერი იყო ლორდი კერზონი, რომელიც არ უჭერდა მხარს ჯარების საქართველოდან გაყვანას [George, 1938: 324]. თუმცა, საბოლოოდ ბრიტანეთის პოლიტიკა აქეთ არ წავიდა [George, 1938: 330-353], ინგლისის პრემიერ-მინისტრმა ლოიდ ჯორჯმასხვაგვარად გადაწყვიტა. ბოლშევიკების წარმატებების ფონზე სამხედრო ინტერვენცია მიზანშეუწონლად იქნა მიჩნეული და გადაწყდა ბრიტანეთის ჯარების ეტაპობრივი გაწვევა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამ გადაწყვეტილებას არანაირი კავშირი არ აქვს 1920 წლის მოსკოვის შეთანხმებასთან, ამ საკითხზე ბრიტანეთში მიმდინარე ერთგვარ პოლემიკაში არსად ფიგურირებს ეს შეთანხმება. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ჩანს ბრიტანელებს ჯარების ევაკუაციის გადაწყვეტილება ბევრად უფრო ადრე ჰქონდათ მიღებული (თუმცა ეტაპობრივად). ამის შესახებ საქართველოს მთავრობამ თებერვლის შუა რიცხვებში მიიღო ცნობა [საქართველოს დამფუძნებელი კრება: სხდომის ოქმები: ტომი VI, 2019: 20], როდესაც მოსკოვის შეთანხმება მაისში გაფორმდა. ამასთანავე, ბრიტანეთს ბოლშევიკებთან ბრძოლის ტაქტიკა უკვე შეცვლილი ჰქონდა, გეზი კი რუსეთთან სავაჭრო ეკონომიკურ ურთიერთობებზე აღებული. 1920 წლის დასაწყისში წამოწეული იდეა რუსეთთან სავაჭრო ხელშეკრულების გაფორმებაზე, არსებული წინააღმდეგობების შემდეგ, 1921 წელს იქნა სისრულეში მოყვანილი [Glenny, 1970: 63-82].

ნეიტრალიტეტზე საუბრისას საგულისხმო ფაქტია 1919 წლის 16 ივნისის საქართველო-აზერბაიჯანის სამხედრო ხელშეკრულება. ეს იყო კოლექტიური თავდაცვის შეთანხმება, რომლის მიხედვითაც ორივე სახელმწიფო ვალდებულებას იღებდა მთელი შეიარაღებული ძალებით და სამხედრო საშუალებებით გამოსულიყო ყველა თავდასხმის წინააღმდეგ, რომელიც საფრთხეს შეუქმნიდა ხელმომწერი სახელმწიფოების დამოუკიდებლობასა და ტერიტორიულ ხელშეუხებლობას [ერთობა, 1919 წ. 20 ივნისი, N134: 2].

ყველაფერთან ერთად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა დაუღალავად ესწრაფვოდა ერთა ლიგაში გაწევრიანებას, 1920 წლის სექტემბერში საქართველოს დიპლომატიურმა წარმომადგენლობამ გაწევრიანების მოთხოვნით ოფიციალურად მიმართა ერთა ლიგას. გაზრდილი საფრთხის ფონზე საქართველოში კარგად ესმოდათ უსაფრთხოების დამატებითი გარანტიების სასიცოცხლო აუცილებლობა. ერთა ლიგა კი საუკეთესო გამოსავალი იყო, რომლის წესდების მე-10 მუხლი ეხებოდა კოლექტიურ უსაფრთხოებასა და თავდაცვას, ლიგის წევრი სახელმწიფოები ვალდებულებას იღებდნენ დაეცვათ ყველა წევრის დამოუკიდებლობა და ტერიტორიული მთლიანობა. საქართველოს მოთხოვნა რიგი მიზეზებისდა გამო არ დაკმაყოფილდა და მთავრობის დასახული მიზანი ვერ შესრულდა,

თუმცა მოცემულობა ცხადყოფს სახელმწიფოს მიზნებისა და პოლიტიკური ორიენტაციის ძირითად ასპექტებს.

დასკვნა

მაშასადამე, მოსაზრებაზე რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ნეიტრალური სახელმწიფო იყო, ჩვენ მიერ წარმოდგენილი კონტრარგუმენტების საფუძველზე, შეგვიძლია შეჯამების სახით განვმარტოთ, რომ 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტში ჩადებული მუხლი საერთაშორისო ომიანობის დროს საქართველოს მუდმივი ნეიტრალიტეტის შესახებ განპირობებული იყო არა იმით, რომ საქართველო ნეიტრალური სახელმწიფოს ოფიციალურ სტატუსს იღებდა, არამედ დამოუკიდებლობა პირველი მსოფლიო ომის (1914-1918 წწ.) მიმდინარეობისას გამოცხადდა და ეს იქნებოდა ახალშობილი სახელმწიფოსთვის ერთადერთი ლოგიკური პოზიცია, რათა შეძლებისდაგვარად გამიჯვნოდა შეიარაღებულ კონფლიქტს.

სახელმწიფო, რომელიც ცდილობს ჰყავდეს სამხედრო-პოლიტიკური მოკავშირე, მის ტერიტორიაზე განათავსოს სხვა სახელმწიფოს შეიარაღება, დახმარებას უწევს სხვა სახელმწიფოს ოფიციალურ ტერიტორიაზე აჯანყებას, გააჩნია კოლექტიური თავდაცვის ხელშეკრულება მეზობელ სახელმწიფოსთან, ისწრაფვის გახდეს საერთაშორისო ბლოკის წევრი, რომელსაც ასევე კოლექტიური თავდაცვის პრინციპები გააჩნია და, ყველაფერთან ერთად, კონსტიტუციურად არ აცხადებს ნეიტრალიტეტს, მიზანშეუწონელია ეწოდოს ნეიტრალური სახელმწიფო.

შესაბამისად, წარმოდგენილი მონაცემებისა და არგუმენტების საფუძველზე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა არ იყო ნეიტრალური სახელმწიფო და კონკრეტულ შემთხვევებში ნეიტრალური სახელმწიფოს სახით პოზიციონირება განპირობებული იყო სიტუაციური აუცილებლობით და არა ამგვარი საგარეო ვექტორით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გაზეთი ერთობა, 1919 წ. 20 ივნისი, N134
2. გაზეთი საქართველოს რესპუბლიკა, 1920 წ. 8 ივნისი, N125
3. ავალიშვილი ზურაბ, საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, წიგნი I, თბილისი, 1990
4. ბენდიანიშვილი ალექსანდრე, ქართული ეროვნული სახელმწიფოს განვითარების ეტაპები, თბილისი, 2006
5. ვაჩაგაევი მაირბეკ, ქართული ლეგიონი ჩეჩნეთში (1919 წლის სექტემბერი - 1920 წლის დეკემბერი), 2022. <https://gfsis.org/ge/ge/publications/view/3205>.
6. ჯანელიძე იოთარ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის ნარკვევები, თბილისი, 2018
7. საქართველოს დამფუძნებელი კრება : სხდომის ოქმები : ტომი VI, თბილისი, 2019
8. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული 1918-1921, თბილისი, 1990
9. David Lloyd George, The Truth About The Peace Treaties Vol-1, London, Victor Gollancz LTD, 1938
10. Glenny, M. V. "The Anglo-Soviet Trade Agreement, March 1921." Journal of Contemporary History, vol. 5, no. 2, 1970, pp. 63–82.
11. Papisca A. (2017) 'Active Neutrality with the New International Law. Reflections from a Politics of Law Perspective', Peace Human Rights Governance, 1(3), 395-404.
12. Thomas A.R., Duncan J.C. (Editors), Annotated Supplement to the Commander's Handbook on the Law of Naval Operations, International Law Studies- Volume 73, U.S. Naval War College, Newport, Rhode Island, 1999.